

Централни институт за конзервацију, Београд

DOI 10.5937/kultura1651204S

УДК 640.43:316.722(497.11)

394:640.43(497.11)(091)

351.854:39(497.11)

прегледни рад

ЗНАК ПИТАЊА ЗА БЕОГРАДСКЕ КАФАНЕ

Сажетак: *Рад под насловом Знак питања за београдске кафане актуелизује појам нематеријалне културне баштине кроз анализу статуса старих београдских кафана којима прети нестајање. Главну нит рада чини покушај одређивања места и значаја кафане као нематеријалне културне баштине с обзиром на њихову вишевековну присутност у животу главног града. На почетку кафана се посматра као споменик културног добра, коме се одређују својства да би се дошло до његове вредности. Тако посматрана, кафана може бити и споменик културе али и трезор нематеријалне културне баштине. У наставку хронолошки се прати историја кафана у Београду дуга пет векова, уз навођење њене мултифункционалности која је представља као институцију од вишеструког значаја. На крају наводе се разлози зашто старе кафане треба сачувати од уништења и глобалистичке униформисаности – пре свега у циљу заштите националног-културног идентитета, а нуде се и могући правци заштите кроз понуђена решења и пројекте.*

Кључне речи: *нематеријална културна баштина, културно добро, споменик – његова својства и вредности, систематизација својстава, сведочанственост споменика, историја кафана, кафане Београда*

...култура сећања као услов хуманитета и налажења идентитета. То је она култура коју је још Кјеркегор имао у виду када је утврдио да се живот живи унапред, али само унатраг разуме.

Манфред Остен¹

Да ли можемо рећи да смо почели живети унапред, ако још нисмо у потпуности разумели прошлост? Није довољно само разумети прошлост – битна је култура сећања и стални

1 Остен, М. (2005) *Покрадено памћење*, Нови Сад: Светови, стр. 9.

напори да се она развије, јер је кључна за очување културе. Али, предуслов је очување самог сећања. Очувано, преостало (некомплетно, преживело из веће целине, крњо) сећање, које представља, у суштини, памћење, креира историју. Памћење, пак, са друге стране, условљено је постојањем одређене историје и преживелих сећања. Оно што памтимо из генерације у генерацију је само део сећања које се временом све више трошило. Тако се пред нас поставља одговоран и нимало лак задатак – неговање наслеђеног сећања у циљу продужетка што истинитијег памћења за генерације које долазе. Свако време има своју историју, али савремена историја увек мора бити свесна претходне и не може негирати њено постојање. Она треба да представља континуум сећања без прекрајања и одрицања делова прошлости. Чин деструкције – рушење неког споменика (некад управо у циљу прекрајања историје), неће сам по себи и не може избрисати историју, да би обезбедио чист лист за бележење нових редова. Свако време нека окрене нови лист за исписивање свог памћења – своје историје.

У том смислу кафане као део укупног идентитета једног града, биле су његова слика и прилика, у неком одређеном времену, слика која се мењала из деценије у деценију онако како се мењао значај појединих делова града и квартава, кафане су мењале своја имена, госте, значај. Многе од њих биле су места догађаја вредних историјског памћења. Град је често по кафанама мерио своје границе, али како се брзо ширио, тако и „Сибирија”² није била више на крају града. Гробљанска улица је младима увече служила као корзо, а ту негде је била и „Жагубица”. Данашња младеж са Филозофског факултета, већ дуго нема прилику да седи у кафани „Код златног ангела” (касније „Стари град”). Такође је познато да Кафана „?” није била међу најпознатијим у своје време, као и да Скадарлија није била једина бoемска четврт Београда. Сваки квартал имао је своје кафане, свака кафана своју причу. Данас срећом и даље имамо наш Београд и приче које трају о њему какав је некад био, и његовим кафанама, док се исписују нове странице о новом Београду пуном промена, ужурбаном, који нажалост, изгледа нема ни времена ни слуха за сећања. Они који желе сачувати сећање на дух Београда који јесте прави идентитет града, морају да се изборе за време и простор. Боље би било избећи епитете стари и нови, јер је све то један град, живи организам, који треба неговати, а не рушити; поправљати а не уништавати; зидати, али не на уштрб његове душе, чувањем целина које

2 Видоје Голубовић наводи да се кафана налазила у Булевару краља Александра, у непосредној близини Смедеревског ћерма.

су део његовог лика на великом платну историје. Тако ће сам Београд имати о чему да прича, и нама и онима који долазе после нас, а наша је обавеза да питамо, бележимо и очувамо све што се да очувати.

За културу која се наслеђује и коју ваља очувати (макар сећање на њу) морају постојати настављачи. Међутим, долазимо до парадокса где настављачи креирају неку другу, нову културу (нажалост, не ретко и позајмљену) уместо старе и тако наслеђена култура остаје без настављача. Иако можда наслеђена култура има чуваре, уколико нема настављаче тј. конзументе, та култура је осуђена на изумирање. Тако се временом губе и чувари. Култура је под зубом времена на тесту који се зове опстанак и њега су свесни само чувари. Настављачи не препознају и не осећају своју улогу, већ се понашају као конзументи и само тиме су вођени у својој жељи за задовољењем жеђи за потрошњом, коришћењем.

Данашњи конзументи ће заједно са градом у коме живе креирати нова места која ће у себи понети меморију садашњег тренутка и живота за будућност, за Београђанина сутра који би требало да је сачува и похрани као један сегмент (једну тачку) у правој која представља сâм Београд у временској и просторној димензији. Та чињеница – настајање новог, никако не треба и не сме да искључи чување старог, јер једино тако, у складном уклапању новог у старо, без радикалног уништавања и рушења свега што је део историје овог града, осмишљава се живот у њему.

Архитекта Зденко Колацио наводи:

...Град је организам који није имун од разних болести, данас су оне готово неизлечиве. Град није никада коначан и довршен, већ само жив организам подложен сталним променама. Ми као архитекте морамо да настојимо да простори живота грађана буду функционални, удобни, човекомерни и маштовити. Тако би се одужили просторима нашег живљења.

Рушење неког објекта неће директно избрисати постојање његове прошлости, али ће бити директан атак на очување те исте прошлости (ако претпоставимо постојање жеље за очувањем сећања – мада се то често само декларативно тврди).

Треба да видимо која и каква је то историја, која се чува данас? Шта нам је то остало од кафана које су део историје Београда, део његовог бића и саме суштине? Које су то кафане које су преживеле ратна разарања и она друга – кад се рушило са полетом све што је личило на „старо, грађанско и декадентно”, а све у име „новог доба” које наступа бучно и

немилосрдно, бришући читаве квартове пред собом. Да ли смо свесни да је Београд спао на „3,5 кафане”, (оне старе), које неће саме успети да нам препричају историју и обнове сећање на прошлост?

До идеје да пишем о значају очувања старих београдских кафана дошла сам преко свог хобија – сакупљања и проучавања старих разгледница Београда. На многима од њих су старе кафане, као места која су људи радо посећивали, и у своје време била су чворишта друштвеног живота Београда. Други разлог су приче које сам чула од старијих, како се са сетом сећају кафана које су у међувремену престале да постоје.

Циљ ове теме је да укаже на објективан и не мали проблем опстанка београдских кафана, о њиховој улози и поливалентној функцији у друштвеном животу града кроз време. У контексту кафане као непокретног културног добра наведене су вредности кафана као споменика културе, које су то кафане данас заведене у регистар споменика културе града, као и питање шта спречава процес валоризације других кафана. Управо одржање постојања кафана уз очување активног живота у њима, је могући пут решења проблема, као и дефинисање кафане као носиоца специфичне нематеријалне баштине. Такође је објашњена терминологија баштине, како би се лакше пратила проблематика теме. Рад је о свим старим београдским кафанама, а ради избегавања преопширности библиографија упућује на оне изворе који се баве самим историјатом сваке кафане.

На питање да ли је стара кафана споменик или не, многи ће (чак и стручњаци) дати веома опречне одговоре. У тој дилеми могу да нам помогну примери из праксе других земаља које су одавно евидентирале, препознале и валоризовале своје старе кафане (пабове, бистроје, локале...) као делове културне баштине. Јука Јокилето у свом тексту *Конзервација између праксе и теорије* цитира Вилијама Мориса: „Ако бисмо, даље, били замољени да јасно кажемо која врста количина уметности, стила или другог интересовања за зграду, чини ту зграду вредном заштите, одговарамо, било шта на шта се може гледати као на уметничко, питорескно, историјско, античко или велико: укратко, било које дело, за које би образовани људи мислили да о њему уопште вреди причати”.

Препознавање неког споменика као културног добра, први је корак ка његовом објективном вредновању и врши се на основу његових својстава из којих проистиче вредност. За вредновање културног добра потребни су критеријуми

о којима је напред било речи, тј. вредновање (валоризација) као процес објективизације, врши се на основу његових својстава из којих онда консеквентно долазимо до вредности споменика.

Када је реч о старим кафанама у Београду оне јесу несумњиво део урбаног наслеђа и као такве морају бити препознате, вредноване и сачуване. Кафана је утолико вреднија што често има, као мало који други споменик културе, двојаку вредност: као прво може бити споменик материјалне баштине који чува оригинално архитектонско решење свог доба (кафана као део урбаног градског језгра) са аутентичним намештајем, уметничким предметима и предметима примењене уметности и занатства који сви заједно чине да је простор кафане аутентичан. Као друго, (по мом мишљењу важније) стара кафана може бити споменик нематеријалне културне баштине, јер чува истоветност и аутентичност понашања својих гостију, који кроз практично упражњавање њених садржаја стичу навику и искуство, а све то временом постаје и социјална потреба и део свакодневног живота.

У Београду су само четири кафане биле заведене као споменици културе: Кафана „?”³, *Јанићева кафана*, *Кафана три листа дувана*³ и *Руски цар*. Мишљења сам да је то недовољно и да ову листу треба проширити, уз напомену и жалосну чињеницу да кафана *Три листа дувана* више не постоји. Иако је у Београду последњих деценија услед вандалског односа према наслеђу и немилосрдног рушења, нестало неколико бисера међу старим кафанама, још увек на срећу има довољно старих кафана које само треба евидентирати, препознати, вредновати и ставити под заштиту. Шта је то што прети чак и регистрованим кафанама да престану бити споменици културе? Безосећајност и ароганција скоројевића, недостатак свести о очувању културног добра, недовољна компетенција људи одговорних за њихово чување (и жалост често корупција као метод „убеђивања”).

Из примера кафане *Три листа дувана* евидентно је да је од уништења није сачувала ни чињеница да је била под заштитом државе као споменик културе. Очигледно је да несавесни појединци игноришу, крше и прекрајају законе онако како то одговара њиховом тренутном интересу а онда није ни чудо да остају глуви и слепи на сва упозорења стручњака и надлежних институција, као и на апеле јавности.

³ Кафана „Три листа дувана” са ове листе, више не постоји, а 2008. године је на њеном месту подигнута нова зграда у власништву *MPC properties*.

Кафани „?“ такође прети рушење, о чему је писала „Политика“:

У жижу јавности кафана је ушла кад је у листу Политика, почетком новембра, изашао оглас о продаји предузећа Варош капија, у чијем склопу се и налази. Тада су Михајловић, Макеш, и остали мањевише стални гости зауставили приватизацију. Петицију против приватизације потписало је више од 2.000 људи. Један од њих је и нацртао оно што највише мори сталне госте кафане. Уместо куће из 1823. године, направљена је још старија и лепша петоспратница са излогом у приземљу на ком уместо знака питања стоји Банка. Кад сам видео оглас, мени је кроз главу прошло да ће неки приватник да направи коцкарницу или неки кафић уместо кафане. Да униште Знак и направе нешто без душе. Штавише, сигуран сам да би тако завршило јер ми је један од заинтересованих за куповину рекао да ће то да буде једно ексклузивно место, а не биртија! Ракија има да буде пет пута скупља, да не могу више сликари да се скупљају овде, препричава речи предузетника Михајловић.⁴

Шта стоји на путу другим старим кафанама да постану споменици материјалне и нематеријалне културне баштине? Разлози су вишеструки и слојевити, и није лако дати одговор на ово питање. Најчешћи су: недостатак свести о њиховој важности као културних добара, недовољни утицај стручне јавности и званичних институција на креирање генералног урбанистичког плана Београда, недостатак и неадекватност регулативе као и спорост и немоћ администрације, изградња новог по сваку цену и на сваком месту под изговором да је то „нормалан процес“, похлепа имућних појединаца који у трци и жељи за великом и брзом зарадом нају начина да руше старе кафане на атрактивним локацијама у граду, као и сви разлози напред наведени који ће пре довести до њиховог уништења него препознавања и чувања. Сви ови разлози су део општег проблема чувања културне баштине као вредности која нам припада и без које нема националног идентитета, а нестајање старих кафана је само један сегмент тог проблема.

У овом случају заштита кафана је друштвени интерес, само је потребно доста рада, да се кроз јасно и аргументовано артикулисање проблема и сталну презентацију у јавности

⁴ <http://www.bifonline.rs/tekstovi.print.19/poslednje-boemsko-uto%20C4%8Di%20C5%A1te.html>

путем медија подигне свест, како одговорних људи у граду, тако и грађана Београда. Не треба занемаривати утицај јавности, ниједан политичар неће ризиковати пад своје популарности кроз неки непопуларан гест као што је уништење старе кафане, али ако се то уради без присуства јавности, брзо, у петак последње недеље августа кад је Београд на одмору, не чита новине и не гледа ТВ, онда то може да прође незапажено. На неким ТВ станицама које су отворене за иницијативе, посебно она која је намењена Београду (Студио Б) постоје често емисије о граду, наслеђу и чувању. Сви ти потенцијали нису искоришћени, јер проблем је често у нашој недовољној ангажованости, стално нам је неко други крив, а не питамо се шта смо то ми урадили у покушају да ствари крену напред и да се промене набоље? У друштву може да постоји интерес за одређени објекат-споменик, може тај интерес да ишчезне и може поново да се јави. Да ли споменик као такав постоји и у том времену кад се на њега „заборави” или он коначно и за будућност престаје бити споменик, дакле није више објекат „непоновљив”, који треба чувати? Јер ако је тако – значило би да појам „споменик културе” и настаје и нестаје само услед савременог друштвеног интереса.⁵ У прилог Томићевом исказу иде и мисао Андре Шастела како ни један елемент баштине нема смисла без наклоности друштва којем припада. Такође наводи да предмет поставши делом баштине мења свој карактер и намену.

Кафана као и било који други објекат и/или простор намењен некој од многобројних социјалних потреба људи, може да се посматра кроз својства и вредности. Из својстава произилазе вредности, а тада кафана добија своје место на скали већ утврђених вредности.

У светлу напред наведеног (о својствима и вредностима), кафана може да буде препозната као споменик културе и то на више начина:

- као споменик материјалне културне баштине, кад објекат у коме је смештена има архитектонску и историјску вредност као део старог градског језгра, са свим својим покретним и непокретним садржајем који чине њен ентеријер;
- као споменик нематеријалне културне баштине, због њених бројних својстава која су вишезначна, као и функције и као таква постаје сведок, место и актер у друштвеним процесима, обичајима, навикама тј. постаје *носилац*

⁵ Томић, С. (1983) *Споменици културе њихова својства и вредности*, Београд: Народна библиотека Србије: Републички завод за заштиту споменика културе, стр. 9.

сведочанствености, у овом случају начина живота као примарног својства неког споменика тј. културног добра.

Кафана може имати својства посебности као што су: старина, оригинал, тј. аутентичност; раритет – ако је остало само пар таквих сачуваних у времену и простору; уникат, наравно ако је само једна из неке одређене епохе. Ова својства се могу истовремено односити и на кафану као споменик материјалне и нематеријалне културне баштине. Из тих наведених својстава проистиче њена вредност, па ћемо рећи за неку кафану да има вредност униката јер је то нпр. једини такав аутентични објект са краја 19. века.

Аутентичност као особина је део препознатљивог идентитета кафане (она је иста као у време кад је саграђена, зато је истинита, аутентична, није лажна). Никла у одређеном времену, носи са собом као времеплов део те првобитне атмосфере која њој припада а љубитељима кафана прија. Њени гости су уједно и њени чувари и стални рестауратори, који је стално обнављају, освежавају кроз живот у њој⁶ - све њене функције и даље су ту: људи у кафани рецитују, певају, узму гитару (од музичара) па свирају, држе говоре, састају се, друже, расправљају и дискутују. У позадини је музика, живи оркестар, уз који може да се прича, пева, ћути. Та истинитост – аутентичност кафане то је њена есенцијална особина која од ње чини нематеријалну културну баштину.

Ако говоримо о документарности као својству кафане, многа својства старе кафане имају, било да се посматрају као материјална културна добра или као споменици нематеријалне културне баштине.

Тако на пример нека стара кафана има својство амбијенталне документарности јер је настала и траје као део урбане амбијенталне целине, пример су кафане у Скадарлији. Старе кафане имају и својство урбанистичке документарности јер су доказ и сведок да је град у време њиховог постанка постојао у својој друштвеној пуноћи, са кафанама као местима друштвеног живота. Многе старе кафане биле су позорница и место збивања културних, уметничких, политичких, спортских и других друштвених догађаја од важности за историју града (а често и историје српског народа у целини), и зато имајући та својства документарности, добијају вредност као историјски споменици.

Ако треба да одредимо стару кафану по њеним својствима у односу на квалитативност, да ли их има или нема,

6 Начело заштите – где се може, тежи се оригиналној намени и очувању живота споменика у складу са том наменом.

одговор је јасан и недвосмислен. Да, стара кафана може да има својства која је одређују као: носиоца аутентичног начина живота, преносиоца и чувара традиције, место зачетка нових идеја и праваца у свим аспектима друштвеног живота (својство иницијације), развоја и усмеравања људског духа у правцу креативности и продора нових идеја...

У овом контексту корисно је напоменути кључна питања која Стеван Томић издваја на почетку своје књиге:

а) *Који објекат из масе покретних или непокретних, истоврсних или сличних предмета, због неких и којих особина, својстава, значења или значаја и из којих разлога треба издвојити, посебно означити и чувати, ставити под заштиту друштва?*

б) *Како схватити суштину појма споменик културе и могући плуралитет, релативност и рационалност, континуитет или дисконтинуитет вредности те посебне и непоновљиве јединствености и како постићи непосредно или посредно поимање те вредности.*

Наше ограничење у просуђивању разлика између различитих епоха је наш сопствени *Kunstwollen* који је у вези са нашим временом и нашим сопственим вредностима.⁷

Музеологија уноси појам музеалности као кључни елемент у валоризацији материјалног света којим се бави, што је на одређени начин аналогно појму споменичке вредности. Музеалност је особина предмета материјалног света да у музеолошком контексту буду документи примарног или археолошког контекста из којих су издвојени. Пренесе ли се то на баштину у простору, то може значити да су грађевине и њихови комплекси, документи контекста (физичког и духовног) у коме су настајали и живели, са свим вредностима и значењима које су током свог настанка и живота стекли. Наглашавање и тумачење тих особина повећава значење и уводи појам аутентичности као једну од темељних особина споменика.⁸

У односу на својства и вредности старих кафана, наведених у претходном поглављу, кафана може бити споменик културе (непокретно културно добро – материјална баштина) али и трезор нематеријалне баштине. За разлику од својства *споменик културе* коју поседују само неке кафане, све старе

7 Јокићето, Ј. (2002) Аспекти аутентичности, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 26, Београд: Друштво конзерватора Србије, стр 12.

8 Maroević, I. (2004) *Baštinom u svijet*, Petrinja: Matica hrvatska, str. 141.

кафане су трезори нематеријалне културне баштине и као такве се морају заштити.

Нематеријална културна баштина пружа осећај идентитета и непрекидног трајања и промовише поштовање за људску креативност и културну разноликост.⁹ Кафана схваћена као нематеријална културна баштина дефинисана је кроз простор, атмосферу, праксу и обичај. Неке кафане су трајале деценијама и служиле генерацијама. Тако схваћена кафана као део обичаја људи, део традиције, несумњиво је нематеријално културно добро.

Сваки друштвени слој имао је, а има и данас „своје” кафане које су се међусобно разликовале по атмосфери – а атмосферу чине гости, разговори, догађаји, жива музика (оркестри, певачи), јеловник, понашање. Несумњиво је да поједине старе кафане имају вредност и као споменици културе¹⁰ и да такође садрже и поседују покретна културна добра, али оно због чега имају много већу вредност је чињеница да су оне трезори нематеријалне културне баштине тј. нематеријалних културних добара.

Уколико су кафане трезори нематеријалне баштине, човек је и конзумент и чувар у исто време, јер користећи кафану као простор друштвеног живота он је чува, па она и даље живи као и њена непоновљива атмосфера. Зато је, по мом мишљењу главни задатак и тежња у очувању старих кафана напор да се очувају добри обичаји, традиција и дух града. Издвајам из чланка Весне Бижић–Омчикус, вишег кустоса Етнографског музеја у Београду (конференција „Културна политика у области културног наслеђа и трансформација институција”, Београд, 22-23. 5. 2009.):¹¹

Нематеријална културна баштина је пракса, презентација, изражавање као и удружена знања и неопходне вештине, које заједнице, групе и у неким случајевима појединци препознају као део своје културне баштине. Нематеријална културна баштина, која се понекад назива и жива културна баштина, манифестује се, између осталог, у следећим областима: усмена традиција и језик; сценска уметност; друштвена пракса, ритуали и празници; знање и примена унања о природи и универзуму; традиционална

9 Što je nematerijalna kulturna baština <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3639>

10 Четири београдске кафане заведене су као споменици културе (Кафана „?”, Јанићева кафана, Кафана три листа дувана, Кафана руски цар)

11 Bižić-Omčikus, V. (05/22/2009) *Nematerijalna kulturna baština* <http://www.seecult.org/blog/5647/nematerijalna-kulturna-bastina>

уметност. Преношена с генерације на генерацију, константно обнављана у друштвеним заједницама и групама као реакција на околину, као интеракција с природом, и историјским условима постојања, нематеријална културна баштина изазива осећај идентитета и континуитета. Значај нематеријалне културне баштине је у томе што промовише, одржава и развија културни диверзитет и људску креативност.

У складу са дефиницијом UNESCO-а, проф. Ђовани Пина је одредио три категорије нематеријалне културне баштине:

1. Културни изрази или традиционални начини живота одређене заједнице, као на пример религијски ритуали, традиционална економија, фолклор, отелотворени у физичком облику.
2. Индивидуална и колективна изражавања која немају физички облик: језик, памћење, усмена традиција, песме и незаписана традиционална музика итд.
3. Симболична и метафорична значења предмета материјалне баштине. У оквиру ове категорије он говори о музејским предметима, уз истицање симболичних и метафоричких особености приликом тумачења предмета и културе из које предмет потиче.

У култури српског народа нематеријално наслеђе заузима важно место; наш народ се веома често позива на традицију у својој историји и животу, али ипак културни континуитет никада није био довољно истражен и проучен, управо из разлога што ова добра никада нису била заштићена на прави начин. Слична ситуација је и са осталим народима и етничким групама које живе на територији Србије. За многе популационе групе, она је основни извор идентитета дубоко укорењеног у прошлости. На жалост, њене бројне манифестације као што су традиционална музика, игра, празници и уметност украшавања, усмена традиција и наречја већ су ишчезли или су у опасности да нестану. Главни разлог лежи у томе што локалну нематеријалну културну баштину убрзано замењује стандардизована интернационална култура, потхрањена не само социоекономском модернизацијом, него и невероватним продором информација и различитим медијским могућностима. Нематеријална културна добра подразумевају производе духовне, социјалне културе народа и процесе производње материјалних добара. Нематеријалну културну баштину, за сада истражују етнологи и културни антрополози, лингвисти, етномузиколози, фолклористи, кинематографи, театролози. Нужно је остварити

партнерство између свих стручњака који желе да учествују у заштити нематеријалних културних добара, уз добру размену информација.

Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа из 2003. године¹²:

As a driving force of cultural diversity, living heritage is very fragile. In recent years, it has received international recognition and its safeguarding has become one of the priorities of international cooperation thanks to UNESCO's leading role in the adoption of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.

Што се тиче региона наводим пример Републике Хрватске, која је потписала и добро дефинисала и допунила закон у складу са напред наведеном конвенцијом.

Pojam nematerijalna kulturna baština obuhvaća: prakse, predstave, izraze, znanje, vještine, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i, u nekim slučajevima pojedinci, prihvataju kao dio svoje kulturne baštine.

Nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz generacije u generaciju, zajednice i skupine stalno iznova stvaraju kao reakciju na svoje okruženje, svoje uzajamno djelovanje s prirodom i svoju povijest.

Sukladno članku 9. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, NN 151/03; NN 157/03, Ispravak), nematerijalno kulturno dobro mogu biti razni oblici i pojave duhovnog stvaralaštva što se prenose predajom ili na drugi način, a osobito:

- jezik, dijalekti, govori i toponimika, te usmena književnost svih vrsta;

- folklorno stvaralaštvo u području glazbe, plesa, predaje, igara, obreda, običaja, kao i druge tradicionalne pučke vrednote;

- tradicijska umijeća i obrti;

Republika Hrvatska se, kao zemlja bogata nematerijalnom kulturnom baštinom, zalaže za izgradnju učinkovitog sustava zaštite i očuvanja, na međunarodnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini te za uspostavljanje i unapređivanje međunarodne suradnje. Također ističe i

12 http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

*potrebu poduzimanja zaštitnih mjera u suradnji s drugim zemljama potpisnicama UNESCO-ve Konvencije za zaštitu nematerijalne kulturne baštine u okviru djelotvornog obogaćivanja i dopune postojećih međunarodnih sporazuma, preporuka i rezolucija o kulturnoj i prirodnoj baštini, s novim odredbama koje se odnose na nematerijalnu kulturnu baštinu.*¹³

Не можемо интерпретирати прошлост без да инкорпорирамо наше искуство садашњости.¹⁴ Изгледа да се враћамо на одлучивање градских отаца из 1860. године – које кафане затворити, а које да наставе са радом – да ли су данас другачији само мотиви?

Срећом о нематеријалној културној баштини се данас више говори и пише, довољно је погледати зборник радова са стручног скупа о нематеријалној баштини одржаног поводом Међународног дана музеја 8-9. маја 2004. године у издању Етнографског музеја. У међувремену, добили смо обећани одговор из Института за језик. У својем разматрању нашег питања, узели су у обзир све изнете предлоге: нематеријална баштина, нематеријална култура, духовна баштина, недодирљива баштина, неопипљива баштина и живо наслеђе, жива баштина. Закључили су да не може да се да дефинитиван термин због комплексности појма, али су предложили термин *недодирљива баштина*.¹⁵

Као главни проблем у очувању нематеријалне културне баштине које кафане трезорирају, поставља се препознавање навике и праксе одласка у кафану као живог искуства које је саставни део друштвеног живота Београђана и тиме нераздвојни део националног идентитета.

Кафане су настале првенствено као потреба људи за дружењем у време кад се живело веома патријархално и кућне посете осим најуже родбине и комшија нису биле уобичајене. Људи су се сакупљали на улици и у малим радњицама где се кувала и продавала кафа, и док би је испијали, текао је разговор, тако се ширио круг познаника, сазнавали су више и тако били у току догађаја. Можемо слободно рећи да је тај стил социјалног понашања, излазак из куће ради дружења, и после толико векова, остао скоро непромењен, а уједно ту леже разлози зашто кафану треба очувати, као нематеријално културно добро, као начин понашања, као амбијент.

13 <http://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=3639>

14 http://hakave.org/index.php?option=com_content&task=view&id=4804&Itemid=292

15 Gvozdenović, Ž. (2006) Negovanje i zaštita nematerijalne baštine u Srbiji, u: *Stručni skup o nematerijalnoj baštini*, Beograd: Muzejsko društvo Srbije.

Људи кажу за неку кафану: „...то место има душу...” и тим епитетима резервисаним за људе желе исказати њен идентитет, посебност, карактер, оно неописиво „нешто”. Многи грађани Београда, као и домаћи и страни гости сматрају да су београдске кафане нераскидиви део физиономије града, места где се осети душа града и његових становника, место где куца срце Београда, у малим „обичним” кафанама, где групе музичара свирају и певају без звучника и појачала старе (и нове) градске песме, а гости их прате али са мераком и без урлања. То је све Београд, и то су оне београдске кафане које ваља сачувати. Видоје Голубовић каже да су кафане најзначајнија институција јавног, културног, забавног и другог живота. Под њеним кровом се одувек могло седети, одмарати, разговарати и дружити, јести и пити, веселити се и нешто прославити, гледати понекад и позоришне и филмске представе, чути новости.

А шта је било пре кафана? У Старој Грчкој постојале су *ксенодохије* као најстарији познати угоститељски објекти, које касније преузима Византија. У оквиру римске империје и цивилизације развиле су се све врсте угоститељских објеката које су остале Европи у наслеђе. Дуж римских путева појавила су се *коначишта* у којима се само спавало, док су храну путници носили са собом. Касније су се уз *коначишта* развијале посебне просторије које су нудиле путницима храну и пиће. У Риму су постојали и објекти намењени забави људи – углавном за више друштвене сталеже као што су били: неке врсте *клубова*, а за народ: *крчме*. Европа средњег века – задржала је *коначишта* уз путеве и *гостопримнице* (странопријемнице) у оквиру цркава и манастира. Овде се посебно истиче манастирска трпезарија која је поред цркве била најпространија грађевина у манастирском комплексу. У оваквим трпезаријама ручали су домаћи и гости, а обед је био праћен читањем молитве. Србија средњег века – имала је *коначишта* уз главне путеве тзв. станове. У Душановом законику постоје одредбе о дужностима власника станова (стањанина) према путнику. Такође путници и каравани ноћивали су и у *шаторима* у близини, на местима која су се звала *падалишта*. Са доласком Турака граде се *караван-сераји* и *ханови*, уз путеве као део њихове традиције. Ханови су били скромније грађевине од караван-сераја. Такође у турско доба постојале су и мусафир кафане за смештај путника који је био бесплатан, а налазиле су се уз *имарете*, добротворне кухиње. По насељеним местима за исхрану путника служиле су *аичнице* – скромне радње, налик на народне кухиње. Такође постоје *кафане* (реч долази од арапске речи кахва –кафа, и означава угоститељску радњу у којој се кувала и служила кафа) и *механе* у којима се точило

пиће. У 19. веку ова подела постаје јаснија – механе су нудиле храну, пиће и собу за конак, а у кафанама које су биле само у варошима могло се добити само јело и пиће (кафа се подразумевала).¹⁶ Кафана као угоститељски објекат у коме се пије само кафе јавља се у 15. веку у Меки. Већ у 16. веку обичај пијења кафе преноси се са Истока на Запад, и у 17. веку постоје кафане у Лондону, Марсељу, Бечу и Лајпцигу. Године 1790. Париз има деветсто кафана. Под Наполеоном III кафане под називом *café – chantant* и *café – concert* доживљавају процват – у њима се играло и певало, музицирало, изводила акробатска интермеца, водвиљи, балет и сл. У 19. веку кафане су освојиле цео свет. Данас је кафана саставни део сваког града и има значајну социјалну улогу као место састајања и дружења људи.¹⁷

У својој књизи „Механе и кафане старог Београда” Видоје Голубовић опширно описује 761 београдску кафану (по азбучном реду и 38 кафана којима се зна само име) дајући безброј вредних података који се односе на место и положај, име, госте, значајне догађаје и трајање кафане. Кафане су за Београд појава стара скоро 500 година. Прва кафана у Београду датира из 1521., налазила се на Дорћолу и у њој се послуживала кафе. У Београду је у турско доба било шест караван-сераја и двадесетак ханова. Кафане у Србији средином 19. века постоје само у варошима (градовима) и у њима се могла добити храна и пиће, за разлику од механа које постоје и уз пут у селима и пружају осим хране и пића и преноћиште. Највећи број гостионица и кафана у Београду отвара се крајем 19. и почетком 20. века. По неким статистичким проценама град је на прелазу између два века на сваких педесет становника имао по једну кафану или гостионицу.¹⁸ Додатком Уредбе из 1864. године у кафанама у Србији дозвољено је служење пића и јела (осим кафе). Како су брзо Срби прихватили кафану као место састајања, дружења и забаве најбоље сведоче подаци да се на Позоришном тргу (данас Трг републике) налазило 16 кафана; у Поенкаревој улици од 40 кућа 17 су биле кафане, на Варош капији 12, на Теразијама 11, у Скадарлији 7, на Славији 9. Ова експанзија кафана у Београду и у целој Србији може се објаснити карактером саме кафане и њене вишезначности, што је у потпуности одговарало карактеру Срба: дружељубивост, склоност ка забави, вестима... и сл.

16 Ђурић-Замоло, Д. (1988) *Хотели и кафане XIX века у Београду*, Београд: Музеј града Београда, стр. 3-7.

17 Голубовић, В. (2007) *Механе и кафане старог Београда*, Београд: Службени лист, стр. 17-18.

18 Исто, стр. 21.

Бранислав Нушић у својој књизи „Стари Београд” описује Београд свог времена, уз пуно досетки, анегдота и уз присутну сету, тече прича о старим (и за његово доба старим) и новим (из његовог доба) београдским кафанама. На око четрдесет страница текста налази се пуно вредних података који иду у прилог кафани као трезору нематеријалне баштине, јелима, обичајима, начину понашања, људима тог времена, групама и заједницама и вишенаменској улози кафане. Вилхелм Рунге (Wilhelm Runge) 1875. године у свом опису Београда, помиње Калемегдан и утврђење тек у неколико реченица. За њега је много важнија чињеница да град „постаје културна престоница за пет милиона Срба”. Његову пажњу привући ће савремени Београд, онај Београд у којем је „три године раније изграђено лепо ново позориште, са светилкама на гас (петролеум), добро опремљено реквизитима, спремно за извођење великих драмских дела”. Рунге ће оставити забелешке и о свакодневном животу становника престонице. Они у свако доба пију кафу, шљивовицу или ракију, коњак (по њему то је комовица), а у Београду се поред вина пије и пиво. Намерник, поред тога, у граду може да набави и одличне цигаре, које производи један Немац, Апел. Вилхелм Рунге ће о још нечему оставити драгоцене податке за историју овога града. Реч је, наиме, о кафанама и њиховој улози у свакодневном животу грађана. Те 1875. године оне су место без којих се Београд не може боље упознати. Свако ко дође у Београд мора обавезно да сврати у неку од кафана, јер у њима се „обављају разноврсни послови“, ту се, затим, препричавају најновији догађаји, одлично се једе и пије; у кафанама можете дознати све о становницима града и њиховим ћудима. Пословни људи или државни службеници, чије радно време иначе почиње у 8 или 9 сати пре подне, „могу се већ од шест сати ујутро видети по кафанама”.¹⁹

У 19. веку, непостојање адекватних наменских простора за културна друштва, позоришне трупе, политичке партије, скупштинска заседања, била је у раскораку са нарастим тежњама грађана Београда, што је стварало потребу за окупљањем на већ постојећим местима. Паралелно са подизањем зградâ позоришта, владе, државних институција, кафане се, између осталог, нуде као вишенаменско место јавног окупљања и пружају прилику за непрекидан ток друштвеног развоја. Тако оне постају витални чинилац у процесу стварања историје народа и њеног свеукупног националног и културног идентитета. Иако је, као идеја, кафана оличење јавног простора, она с временом добија и посебне

19 С. Костић, Ђ., ур. (2003) *Београд у делима европских путописаца*, Београд: Балканолошки институт САНУ.

лимитирајуће одреднице диктиране местом или гостима: постаје место класних разлика, политичких и страначких подела, еснафске припадности и уметничких праваца.

Ипак су посматрано хронолошки, али и по значају, прве установе „новог друштва” биле кафане. Иако типично левантске или балканске, кафане су у београдски живот доносиле и дух Европе, па је њихова улога, посебно у културном животу престонице, била и еманципаторска.²⁰

У прилог њиховом очувању доприносе својства и вредности које кафане тј. локације некадашњих кафана, поседују. Потребно је подсетити се на тај некадашњи значај кафане као вишефункционалног објекта, и њену поливалентну улогу у социјалном животу града. Многе од ових функција кафана има и данас:

- *социјална функција* – улога кафане као места одвијања јавног живота и дружења људи. Кафана има централно место јавног окупљања људи са много предности у односу на друга јавна места (из области културе, спорта); дружење, комуникација, размена идеја, место разговора;

- *информационо комуникациона функција* – давно пре информациона комуникационе технологије кафане су биле места где су се препричавали догађаји, наглас се читала и коментарисала дневна штампа, размењивале се и допуњавале вести. Било је нормално да се нека вест прво чује у кафани, па тек се сутрадан појави у новинама. Људи су кући долазили са пуно „вести из града” и то препричавали својим породицама.

- *културна функција* – кафана је често била место промоције нове песме, композиције, литерарног дела (њихова промотивна улога) – многе су песме први пут чули гости кафане рецитоване од самог песника. По томе су посебно познате кафане у Скадарлији као и Клуб књижевника, места где се промовисала поезија, музика (концерти, жива музика), сликарство (примери изложби у кафанама – уз често плаћање кафанског рачуна сликама, цртежима);

- *сценско позоришна улога* – кафане су некад служиле као позоришне сцене – мале путујуће позоришне дружине често су наступале управо по кафанама јер позоришта као институција још није било. Кафански гости су били публика и било је добро свима, власник кафане је рекламирао глумце и њихово дело а при том је посета кафани била повећана.

20 Стојановић, Д. (2008) *Калдрма и асфалт*, Београд: Удружење за друштвену историју, стр. 265-267.

Глумци су имали смештај, храну и добијали хонорар. Тако је кафана помагала сценску уметност. Посебно се истичу кафане које су се касније налазиле у близини позоришта и биле место окупљања глумаца и свих љубитеља позоришта. (Позоришна кафана).

- *функција клуба* – многе боље, елитније кафане биле су познате као места окупљања факултетски образованих људи и тад је личила и имала функцију клуба – књижевни, новинарски, адвокатски. Неке од тих кафана – клубова „припадале” су богатим и виђеним људима у Београду: државницима, министрима, члановима Владе, власницима великих компанија, богатим трговцима и сл. У њима су често долазили са породицама јер су места била луксузна, мирна и скупа, па самим тим недоступна „обичним” грађанима.

- *економско-привредна функција* – кафана је често била берза капитала, продаје и куповине, склапања и потписивања уговора, ортаклука, давања новца на зајам уз „интерес” и др. Многе су се кафане налазиле уз судове, и по броју адвоката, судија, приправника и писара личиле често на судницу (позоришна представа „Кафаница, судница, лудница”)

- *улога радничке берзе* – неке од кафана биле су центри и стецишта једног еснафа (струке), зидари, молери, тесари, ковачи, стаклоресци – свако је имао своју кафану у коју су навраћали послодавци који су их ту налазили и унајмљивали за одређени посао.

- *политичка функција* – кафане су служиле као места политичког окупљања чланова и присталица разних странака. Неке су биле политичке зборнице и трибине, у њима су осниване странке, у неким су радили страначки изборни штабови и припадале су само члановима и присталицама. Та функција кафана остала је и данас.

- *демократска функција* – унапређење друштва – у многим кафанама нису биле важне социјалне разлике, у дискусијама су учествовали стални гости (без обзира на друштвени статус), писци, новинари, политичари, полицајци, официри, спортисти, мајстори. Тако је кафана много пре друштва као целине имала примењену демократију у свом свакодневном животу.

- *покретачка функција* – кафане су биле места и носиоци модерности. За нове идеје модерности и авангарде, некад а и сад, кафане су биле идеална места за промовисање и образлагање нових идеја – много нових идеја из разних области друштвеног живота први пут је изнесено управо у кафани. Нове идеје (које су касније постајале правци, групе)

у књижевности, уметности, позоришту, политици биле су излагане, нападане и брањене управо у кафанама.

- *борба за равноправност полова* – водила се и у кафанама. Нешто што је данас нормално, да жене и девојке саме сврате у кафану некад је било незамисливо понашање. Жене су почеле да долазе у кафане прво у пратњи мушкараца, а потом и саме, у мањим групама по две-три, после куповине или шетње, даме између два рата свраћале су у кафану (нарочите баште) на кафу, лимунаду и колаче. Те прве девојке и жене које су се храбро осмелиле да саме, без мушке пратње, седну у кафану са својим шеширима, сунцобранима и торбама, пружале су пример грађанске непослушности тадашњем патријархалном начину живота, и уједно су биле борци за права жена на социјални живот ван куће. Оне су као глумице на сцени седеле да их сви виде, у некој кафани или башти на прометном месту Београда.

Вишезначност кафанског живота (у најбољем слислу речи *живот*) одржава кафану и даље у жижи јавног живота града. У паралели са осталим субјектима јавног живота града, који имају сваки своју сцену (позориште, музика, спорт, култура, књижевне вечери) кафана својом ширином и слободом, и свим својим поливалентним улогама добија увек прво место. Кенет Фремптон истиче кључно питање: Да ли је нужно одбацити стару кулурну прошлост, која је била *raison d'être* нације, да би се кренуло на пут модернизације?...Отуда произлази парадокс: она (нација) би са једне стране требало да се укорени у тло своје прошлости, требало би да гради национални дух и да развија тај духовни и културни отпор према колонијалистичком бићу. Али, да би могла да учествује у савременој цивилизацији, нужно је да истовремено суделује у научној, техничкој, и политичкој рационалности, што често захтева потпуно и чисто напуштање целокупне културне прошлости. Чињеница је: свака култура не може да поднесе и апсорбује шок савремене цивилизације. То је парадокс: како постати савремен, а вратити се својим изворима, како оживети стару, заспалу цивилизацију и учествовати у општој цивилизацији.²¹

Ако говоримо о перцепцији будућности – уништавање кафана је један од чинилаца који неминовно води ка асоцијализацији друштва у целини и човека као јединке. Понекад све то изгледа као планско уништавање културног идентитета и квалитета живота једног народа – стварањем и одржавањем потрошачког менталитета, као начина живота који одговара

21 Frempton, K. (2004) *Moderna arhitektura, kritička istorija*, Beograd: Orion art, str. 314.

компанијама које производе све и свашта за свакодневни живот – потребне и гомила непотребних ствари. То за резултат има кризу идентитета: човек не зна више ко је, ком систему вредности припада, кога да копира? У том светлу чување старих кафана је посао на заштити културног и националног идентитета кроз очување нематеријалне баштине – у овом случају навике одласка у кафану због свих њених садржаја, својстава и вредности које пружа, који се искуствено уграђују у осећај припадности граду, доприносећи формирању и одржавању националног и културног идентитета појединца.

*The concept of intangible cultural heritage may be unfamiliar to some cultural policy professionals. Many nations, in fact, do not have an intangible heritage conservation policy. However, the importance of intangible cultural heritage in defining the cultural identity of a people or group cannot be overemphasised. And if no particular conservation policy is implemented in this age of globalisation, the danger of cultural extinction is a real one.*²²

Пример: Срби у Њујорку отворили су кафану која по свему (ентеријер, мени, и сл.) подсећа на старе београдске кафане – зове се *Кафана*. То је наравно израз њихове носталгије, то су људи који су запамтили старе београдске кафане, које су им биле важне, и покушали да је оживе негде тамо далеко, јер покушај је у ствари у напору да се постигне оригиналност копије, услед удаљености од оригинала, да се направи копија која у свим детаљима личи на оригинал. У контексту напред цитираних речи професорке Дон-хи Јим (Dawnhee Yim) да „важност нематеријалног културног наслеђа у дефинисању културног идентитета једног народа или групе се не сме пренагласити”, морамо бити спремни да га дефинишемо, а затим да се боримо и да спречимо његово нестајање. Иако можемо рећи да закони, сами за себе, не обезбеђују очување наслеђа, „држава се мора изјаснити да ли је заинтересована да штити тоталитет баштине”, као што је то истакла Мирјана Менковић, председник Управног одбора Центра *Mnemosyne* и виши кустос Етнографског музеја у Београду, у интервјуу са Сањом Лубардић за часопис *Православље* 2007. године.²³

Можда смо сви помало цивилизовани дивљаци којима је потребно да се подсети одакле потичу, ко су и куда иду? У

22 Yim, D. (2004) Living Human Treasures and the Protection of Intangible Culture Heritage: Experiences and Challenges, *ICOM News* 4, 10.

23 <http://pravoslavije.spc.rs/broj/965/tekst/evropsko-priznanje-srpskom-znaju/print/lat>

међувремену, уместо да идемо до Тахитија, како би спознали сопствени идентитет (кад се вратимо на родно тле), можемо отићи у кафану и тамо осетити остатке сопствене традиције – и тако наставити њен живот. Настављањем живота кафана, продужавамо и њихово постојање као споменика културе, јер само наставком конзумирања њиховог садржаја загарантоваћемо њихов опстанак, а тако можда подстаћи да се избрише знак питања који се рађа у данашњем времену за постојање кафана. Настављање живота кафана може да се обезбеди едукацијом конзумента (који ће као будући конзументи кафана представљати њихове чуваре и настављаче традиције), које треба научити да су кафане јединствени бренд овог подручја, а поготово као нераздвојни део живота и историје Београда. Шастел подсећа на следећу мисао: у свим друштвима баштина се огледа у жртви која настаје због њеног нестанка, а њено очување жртвама да се сачува. Да ли ће нестајање кафана бити превелика жртва за Београд, и да ли ће кафане умети да певају о људима, као што су људи певали о њој (они који су спремни да поднесу жртву како би их сачували за генерације које долазе). Очување сазнања подразумева обједињавање пројектовања могућности сведочења, и употребу могућих значења сведочанства. Баштинска сврховитост подразумева: целовито очување сазнања путем: препознавања, чувања и употребе бића сведочанства, тј. сведочанственог ентитета: предмета и система односа забележених у њему.²⁴ Не зна се ко је измислио кафане. Можда је и боље што је тако. Можда би у име захвалности „припадале” њему, а оне су заправо сазидане да припадају свим људима овог света.²⁵

ЛИТЕРАТУРА:

- Булатовић, Д. (2005) Баштинство или о незаборављању, *Крушевачки Зборник 11*, Крушевац: Народни музеј, 7-20.
- Gvozdenović, Ž. (2006) Negovanje i zaštita nematerijalne baštine u Srbiji, u: *Stručni skup o nematerijalnoj baštini, održan u Etnografskom muzeju u Beogradu*, 18-19. maja 2004. Beograd: Muzejsko društvo Srbije.
- Голубовић, В. (2007) *Механе и кафане старог Београда*, Београд: Службени лист.
- Golubović, V. (2008) *Beograd ispod Beograda*, Beograd: Službeni glasnik.

24 Булатовић, Д. (2005) *Баштинство или о незаборављању*, Крушевачки Зборник 11, Крушевац: Народни музеј, 7-20.

25 Голубовић, В. нав. дело, стр 7.

- Група аутора (1995) *Историја Београда*, Београд: Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт: Драганић
- Димитријевић, К. (1997) *Романтично боемска Скадарлија*, Београд: Прометеј.
- Đurić-Zamolo, Divna. (1977) *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867*, Beograd: Muzej grada Beograda.
- Ђурић-Замоло, Д. (1988) *Хотели и кафане XIX века у Београду*, Београд: Музеј града Београда.
- Јовановић, П. Ж. (1964) *Из старог Београда*, Београд: Туристичка штампа.
- Јокановић, Д. (2008) *Старе кафане Београда*, Београд: Граматик.
- Јокилето, Ј. (2002) Аспекти аутентичности, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 26, Београд: Друштво конзерватора Србије, стр. 11-16.
- Јокилето, Ј. (2003) Конзервација између праксе и теорије, *Гласник Друштва конзерватора Србије* 27, Београд: Друштво конзерватора Србије, 9-13.
- Кнежев, Д. (1987) *Београд наше младости: записи о Београду 1918-1941*, Онтарио: ГР Принтинг.
- Костић, С. Ђ. *Београд у делима европских путописаца*, Београд, Балканолошки институт САНУ: Чигоја штампа.
- Костић, М. (2002) *Успон Београда 1 и 2*, Београд: Библиотека града Београда.
- Лукић, С. *Сто мојих кафана*, VMG, Београд, 1995.
- Мароевић, I. (2004) *Vaštinom u svijet*, Petrinja: Matica hrvatska, Ogranak.
- Нушић, Б. (1984) *Стари Београд*, Београд: Просвета.
- Остен, М. (2005) *Покрадено памћење*, Нови Сад: Светови.
- Riegl, A. (1982) The Modern Cult of Monuments: Its Character and Its Origin, *Oppositions*, vol. 25, p. 20-51.
- Стојановић, Д. (2008) *Калдрма и асфалт (урбанизација и европеизација Београда 1890-1914)*, Београд: Удружење за друштвену историју.
- Stupar, A. (2009) *Grad globalizacije: izazovi, transformacije, simboli*. Beograd: Arhitektonski fakultet Univerziteta; Orion art.
- Томић, С. (1983) *Споменици културе њихова својства и вредности*, Београд: Народна библиотека Србије; Републички завод за заштиту споменика културе.
- Ђоровић, М. Љ. (2008) *Београд у деветнаестом веку из дела страних писаца*, Београд: Библиотека града Београда.

Frempton, K. (2004) *Moderna arhitektura, kritička istorija*, Beograd: Orion art.

Milja Stijović

Central Institute for Conservation, Belgrade

A QUESTION MARK FOR THE TAVERNS
OF BELGRADE

Abstract

This paper discusses the concept of intangible cultural heritage through the analysis of the state of Belgrade taverns, which are left to ruin. The main pattern of the paper is an attempt to define a place and importance of the taverns as an intangible cultural heritage given their presence throughout the centuries in this capital city's life. Paper also explores inns as cultural property monuments, defining their characteristics with the aim of grasping their value. As such, taverns can be seen as cultural monuments encapsulating the intangible cultural heritage. In the end paper gives reasons why the old taverns should be preserved from demolition and the uniformity of globalization, primarily for the reasons of safeguarding the national and cultural identity, giving the possible ways of their protection through projects.

Key words: *Intangible cultural heritage, cultural property, cultural monument – it's characteristics and values, systematization of characteristics, factuality of monuments, history of inns, Belgrade's inns*

Миле В. Пајић, *Главна улица у Земуну*, Београд